

'אלה אכלה' – קדושתא לשביעי של פסח (יום ויושע) לר' אלעזר בירבי קליר

בנימין לפלר ומיכאל רנד

א. מבוא

הקדושתא 'אלה אכלה' היא פרי עטו של אלעזר בירבי קליר, מגדולי הפייטנים הארץ-ישראליים הקלסיים, שפעל ככל הנראה בשלהי תקופת השלטון הביזנטי.¹ ייחוס הקומפוזיציה לקילירי סומך על החתימה 'אלעזר' הנמצאת בטור האחרון של המחיה (טור 53) ובפיוטים א' ר-ב'. הוא נתמך גם על ידי הכותרת '[... אלעזר] המופיעה בראש ההעתקה שבכתב יד א. בנוסף לקדושתא זו ידועות מכתבי יד מן הגניזה עוד כמה קומפוזיציות קיליריות לשביעי של פסח:

'ויושע אנוקים' (שבעתא): א' פליישר, 'עניינים קיליריים', תרביץ נ, תשמ"א, עמ' 296–298.
'מזמור שיר אז הונעם' (שבעתא): ש' אליצור, 'סדרי פסוקים בפיוטים ובתפילות ישראל', גנזי קדם ה, תשס"ט, עמ' 47–57.

'הודיע יי ארחות תענוגות' (שבעתא): M. Rand, 'Qillirian Compositions for Double Liturgical Occasions: Linguistic and Iconic Aspects', in *The Experience of Jewish Liturgy – Studies Dedicated to Menahem Schmeizer*, ed. D. R. Blank, Leiden/Boston 2011, p. 228

'... תפול כלה כבראתה לחבל' (סוף סדרת רהיטים), 'אויביך משנאיך שאון קמך' (סילוק): ש' שפיגל, אבות הפיוט, ניו יורק וירושלים תשנ"ז, עמ' 164–180. ראה גם ב' לפלר, "ונוסף עוד" – נוספות על נוספות למחזור יניי, אסופות יד, תשס"ב, עמ' קפד.

'אופן הפכפך ממאן לשלח' (קדושתא): ראה נספח א.

'אנצחה שיר במעני' (קיקלר): ראה נספח א.

'אמ[... ..]ש גבורה זידי רשע מיחד בקבורה' (סוף סדרת רהיטים): ראה נספח א.

* אחרי מסירת המאמר לדפוס נפטר בנימין לפלר. תנצב"ה.

1 הקדושתא נזכרה לראשונה במחקר בידי ש' אליצור, רבי אלעזר בירבי קליר – קדושתאות ליום מתן תורה, ירושלים תש"ס, עמ' 38, הערה 79. תודתנו לפרופ' אליצור שהואילה בטובה לקרוא את מאמרנו והערותיה החשובות ומאירות העיניים עזרו לנו לשפר את ניסוחו ולחדד את פירושי הפיוטים המוהדרים בו בכמה מקומות.

קדושתאות קלסיות לשביעי של פסח של פייטנים אחרים שהתפרסמו בעבר הן החוליה הראשונה (פיוטים א-ג), הקיקלר (פיוט ה), פיוט ו וקטע מהסילוק (פיוט ח) של הקדושתא 'אגמונו שלחף' ליוסף בירבי ניסן,² וכן הקיקלר '... מרכבות פרעה וחילו' ליוחנן הכהן³ וסדרת רהיטים המתחילה 'ובני ישראל אומצו בגאולה' לפינחס הכהן.⁴

ב. תבנית הקדושתא

מן הקדושתא המתפרסמת כאן שרדו בהיקף ראוי רק פיוטים א-ב' (אך ראה להלן). המגן והמחיה שקולים במשקל תיבות מדוקדק, ארבע תיבות בכל טור. הם בנויים על סדר אלפביתי שלם בכל אחד: א"ב במגן ותשר"ק במחיה. שתי האותיות האחרונות כפולות, ועל כן יש בכל אחד מהם עשרים וארבעה טורים, השווים בהיקפם לשש מחרוזות מרובעות, כמצוי בקדושתאות קיליריות אחרות: 'את חיל' לראש השנה,⁵ 'אזרחי ידעך מכל אומות' (במשלש ישנם עשרים ושניים טורים בלבד),⁶ ו'אפסי חוג' ו'אלפיים קדומה' לשבועות.⁷ בקדושתאות האלה הסדרים האלפביתיים במגן ובמחיה הם כמו אצלנו, והמשלש מיוסד בהן על אתב"ש. טורי המגן וטורי המחיה שבקדושתא שלנו חורזים בחרוז אחיד, ומשום כך אינם מתחלקים למחרוזות. מבנה זה תואם בדיוק את המבנה של 'אזרחי ידעך'. כנגד זאת בשאר הקדושתאות הנמנות לעיל הטורים מתחלקים למחרוזות מרובעות (ראה גם להלן). חרוז אחיד בפיוטי החוליה הראשונה הוא תופעה נדירה יחסית בקורפוס הקילירי, אך היא רשומה בשתי קדושתאות לשבת פרה: 'אצולת אומן' ו'אחת שאלתי',⁹ קדושתא ליום כיפור:

- 2 מ' זולאי, 'לתולדות הפיוט בארץ ישראל', ידיעות המכון לחקר השירה העברית, תרצ"ט, עמ' קנח-קסט. בעת פרסומו של זולאי, הקיקלר שתחילתו 'איכר וצמדו כהרה', ופיוט ו שתחילתו 'בשלח און קובץ' כבר התפרסמו בייחוס שגוי על ידי 'דוידזון, גנזי שסטר, כרך ג, ניו יורק 1928, עמ' 96-99, 101-104. זולאי קבע במאמר שלו את ייחוסם ואת מיקומם הנכונים (ראה שם, עמ' קסא). הקדושתא השלמה מצויה באתר 'מאגרים' של האקדמיה ללשון העברית.
- 3 נ' ויסנשטרן, פיוטי יוחנן בירבי יהושע – מהדורה מדעית ומבוא, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית תשמ"ד, עמ' 15-17.
- 4 ש' אליצור, פיוטי רבי פינחס הכהן, ירושלים תשס"ד, עמ' 328-351. סדרת פינחס הכהן שימשה כדגם לסדרה בתרגום קלסית שתחילתה 'ובני ישראל אוזרו חייל גבורה' לר' אברהים בירבי משה; ראה ש' אליצור, 'שני פיוטים ליושע למשוררים בלתי נודעים', קבץ על יד ס"ח יד (כד), תשנ"ח עמ' 54-72. וראה את דברי המהדירה שם, עמ' 43-52.
- 5 ש' אליצור ומ' רנד, רבי אלעזר בירבי קליר – פיוטים לראש השנה, ירושלים תשע"ד, עמ' 190-260.
- 6 א' שייבר, 'פיוט קלירי המובא ע"י קרקסאני', בתוך גנזי קויפמן, כרך א, בעריכת ד"ש לוינגר וא' שייבר, בודפסט 1949, עמ' 9-22. הקדושתא עתידה להתפרסם מחדש במהדורת פיוטי הקילירי ליום כיפור שמכנים ש' אליצור ומ' רנד.
- 7 ש' אליצור, קדושתאות ליום מתן תורה, עמ' 143-205, 220-228.
- 8 י' בער, סדר עבודת ישראל, הוצאת שוקן תרצ"ז, עמ' 688-693. רק המגן והמחיה של הקדושתא הזאת חורזים בחרוז אחיד. במשלש החרוז משתנה ממחרוזות למחרוזות כנהוג. לקדושתא זו ראה גם בהערה 22.
- 9 ש' אליצור "אחת שאלתי", קדושתא לשבת פרה לר' אלעזר בירבי קליר, קבץ על יד ס"ח י (כ), תשמ"ב, עמ' 30-55.

‘אזרחי ידעך’ (ראה לעיל), ושלוש קדושתאות לשבועות: ‘אאדרה ארוממה’¹⁰ (ראה עליה גם להלן), ‘שיר [...] אמונה בלחשי’¹¹ ו‘אלפים קדומה’, קדושתא הדומה לנדונה גם בהיקפה וגם בחריזתה. עם זאת ב‘אלפים קדומה’ מקיימת חלוקה ברורה למחרוזות מרובעות, למרות החרוז האחיד, מכוח השרשור.¹²

החרוז במגן שבקדושתא שלנו הוא ‘לַח’, ובמחיה הוא ‘עָם’. החרוזים האלה מכוונים כנגד הפסוקים הראשונים של קריאת התורה של החג, הפותחים כנהוג את שרשרות הפסוקים שאחרי המגן והמחיה: ‘יִהְיֶה בְשִׁלַּח’ וגו’ (שם’ יז, יז), ‘יִסַּב אֱלֹהִים אֶת הָעָם’ וגו’ (שם, יח).¹³ גם בקדושתאות קיליריות אחרות שבהן בא חרוז אחיד בפיוטי החוליה הראשונה נקבע חרוז זה על פי פסוקי הפתיחה של שרשרות הפסוקים. כך דרך משל בקדושתאות לשבועות בא במגן החרוז ‘שִׁי’ כנגד ‘בְּחַדֵּשׁ הַשְּׁלִישִׁי’ (שם’ יט, א), במחיה ‘דִּים’ כנגד ‘וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִים’ (שם, ב) ובמשלש ‘לָהּ’ כנגד ‘וַיִּמְשָׁה עֲלָהּ’ (שם, ג).¹⁴

פיוטי א’ ו-ב’ של הקדושתא הנדונה מביאים את חתימת הפייטן: ‘אלעזר’. בהעתקה שבכתב יד ב מחרוזות הסיום האלה בנויות על חמשה טורים כל אחת.¹⁵ למרות הליקוי שבסוף פיוט ב’ ברור שניסוח שתי המחרוזות אחיד (סטראוטיפי) להוציא סופן, ששם חל שינוי ממחרוזות למחרוזות הנועד להביא בסופן לשון מעין החתימה. כנגד זאת, בכתב יד א היקף המחרוזות הוא ארבעה טורים. נוסח פיוט א’ כפי שהוא נמסר בכתב יד א דומה לנוסחם של כתיב יד ב ו-ג, אלא שמילת החריוזה של הטור הרביעי (‘בתעצומו’ [טור 28]) חסרה בו, ושני הטורים האחרונים של הנוסח ה‘ארוך’ מתאחדים לטור אחד בנוסח ה‘קצר’ של כתב יד א. נוסח פיוט ב’, כפי שהוא נמסר בכתב יד א, אינו קשור לנוסח פיוט א’, אך למרות השינוי בניסוח החתימה ‘אלעזר’ ניכרת גם בפיוט ב’. קשה לדעת איזהו הנוסח המקורי.

10 אליצור, יום מתן תורה, עמ’ 206–219.

11 אליצור, יום מתן תורה, עמ’ 231–233.

12 גם ב‘אחת שאלתי’ מקיימת חלוקה למחרוזות מרובעות, הפעם על ידי ההבדל שבין החריוזה הסופית גרידא לבין החריוזה המופסקת המלאה. ‘כן מחורז, לכאורה, המגן בחרוז אחיד: ‘זוֹת’, אבל החרוז האמיתי מחלקו לשלוש מחרוזות מרובעות: חזות – מחזות – אחזות – שחזות // גוזזות – בזוזות – מזוזות – זוֹת // מכריזות – פרזות – חרוזות – תורה זאת; ודומה החלוקה גם במחיה ובמשלש’ (אליצור, ‘אחת שאלתי’, עמ’ 18).

13 פיוטים א, ב, ג בקדושתא ‘אגמונו שלחך’ של יוסף בירבי ניסן אינם מביאים חרוז אחיד אלא מתחלקים למחרוזות מרובעות שחרוזיהן מתחלפים. עם זאת נראה חשוב לציין ששתי המחרוזות הראשונות של המגן חורזות ב‘לַח’. ייתכן שהפייטן חשב לחזור על חרוז זה לאורך המגן כולו, אך בסוף הטור השמיני שינה את דעתו והעמיד את שאר הפיוט (והפיוטים הבאים אחריו) על חרוזים מתחלפים.

14 הקדושתא ‘שיר [...] אמונה בלחשי’ נקטעת באמצע המחיה ולכן תבנית המשלש שלה משוערת גרידא. החרוז האחיד נקבע על ידי פסוקי הפתיחה של שרשרות הפסוקים גם ב‘אחת שאלתי’: במגן ‘זוֹת’ כנגד ‘זאת’ (במ’ יט, ב), במחיה ‘תָּה’ כנגד ‘ונתתם אתה’ (שם, ג) ובמשלש ‘מָה’ כנגד ‘ולקח אלעזר הכהן מדמה’ (שם, ד). וכן גם בקדושתא ‘אזרחי ידעך’: במגן ‘מוֹת’ כנגד ‘וידבר יי אל משה אחרי מות’ (ויק’ טז, א), במחיה ‘כָּת’ כנגד ‘ויאמר יי ... מבית לפרכת’ (שם, ב) ובמשלש ‘רוֹן’ כנגד ‘בזאת יבוא אהרן’ (שם, ג).

15 נוסח פיוט א’ המובא בכתב יד ג דומה לנוסח כתב יד ב, אלא שבכתב יד ג פיוט ב’ חסר.

ג. הרכב הקדושתא

במהדורתנו מובאים רק פיוטים א-ב¹⁶, ואכן העתקת כתב יד ב, שנשתמר במצב טוב יחסית, מגיעה עד כאן.¹⁶ כנגד זאת, בכתב יד א נשתמר חומר מהקדושתא מעבר לפיוט ב¹, אך במקום הזה כתב היר (ט"ש ס"ח 239.71) לקוי ומטושטש ביותר, וכך נמנע ממנו מלהעמיד ממנו טקסט רצוף הניתן להדהר. במקום זה נתאר כאן, במידת האפשר, את החומר שנשתמר בכתב יד זה. אחרי פיוט ב¹ מועתק פיוט ג, שתחילתו 'אוגרו אר[...].ם'. כצפוי על פי המקבילות המובאות לעיל, טוריו מסודרים על פי סדר אתב"ש ומביאים חרוז אחיד: 'שֶׁה' (שני שרידים) או 'שִׁי' (שריד אחד). יש להניח, על פי העולה משרשרת הפסוקים של המשלש שבקדושתא הקילירית 'אופן הפכפך' (ראה נספח א), שהחריזה הזאת מכוונת כנגד הפסוק 'אז ישיר משה' (שמו' טו, א). מיד אחרי פיוט ג מועתק פיוט ה, הבנוי בצורת הקיקלר. הצלעית השלישית של כל טור מטוריו מביאה סיומת מקראית משירת הים, על פי סדר הפסוקים החל משמו' יד, ל. הטור הראשון מתחיל באות אל"ף, ויש להניח שהאות הבאה בסדר האקרוסטיכוני מופיעה בהתחלת גוש המחרוזות השני. נראה גם שמחרוזת הקדוש חתומה 'אלעזר'. הנה התחלת הפיוט כפי שהיא נשתמרה בכתב היד:

אוי[... ..] מאימת אוניי

אצילים [...]

[וישוע יי]

חלו וחולחלו מחרפי אל

[...]

וירא[א] ישראל

כססו זה בזה [...]

[...]

אז ישי[ר] משה

א[... ..] ל[... ..] ע[... ..] רנן וזמרה [...]

[...]

[...]

עו[זי] וזמרת יה

16 כתב יד זה הוא דף אחד ארוך שחלקו התחתון קרוע. הקדושתא שלנו מועתקת בע"א. כשני שלישים של ע"ב, החל מראשו, הושארו ריקים ובחלקו התחתון מועתק פיוט אלפביתי שתחילתו לקויה: '...[א]ת שר וינס הים // בקיעת עצים נבקע הים' וכו'. עד כמה שאפשר לדעת על פי שרידי הפיוט כל טוריו חרוזים במילה ים'. על פי תוכנו ברור שהוא נועד ליום ויושע. העובדה שבין העתקת הקדושתא שלנו בע"א לבין העתקת הפיוט האלפביתי בע"ב הושאר שטח ריק נראית רומזת לכך שלדעת מעתיק כתב היד הפיוט האלפביתי לא היה חלק אורגני של הקדושתא, ובוודאי לא פיוט ד שלה. משום הפקפוק בעניין מיקומו, תפקידו וייחוסו של הפיוט לא הבאנו אותו במהדורתנו.

תבנית הקיקלר כפי שהיא מסתמנת מן השרידים האלה דומה לזאת הידועה לנו מן הקיקלר הקילירי ‘אנצחה שיר במעני’ (ראה נספח א) וגם משני הקיקלרים הקלסיים לשביעי של פסח הנזכרים לעיל: ‘איכר וצמדו כהרהו’ ליוסף בירבי ניסן ו’... מרכבות פרעה וחילו’ ליוחנן הכהן. בשלושתם כל מחרוזות ראשית מסתיימת בסיומת מקראית משירת הים, למן שמ’ יד, ל.¹⁷ שם הפייטן חתום במחרוזות הקדוש ב’אנצחה שיר במעני’ וגם ב’איכר וצמדו כהרהו’.¹⁸ מאידך, מבחינת הסדר האקרוסטיכוני ברור ששלושת הקיקלרים שונים מהקיקלר הנידון כאן. הקיקלר הקילירי ‘אנצחה שיר במעני’ מביא את חתימת הפייטן, אות אחת לכל מחרוזות ראשית. כמו כן, הקיקלרים ‘איכר וצמדו כהרהו’ ו’... מרכבות פרעה וחילו’ מביאים סדר א”ב במחרוזותיהם הראשיות, אות אחת לכל מחרוזות. כנגד זה, הקיקלר שלנו פותח באות אל”ף, אך מחרוזתו השנייה אינה ממשיכה את הסדר האקרוסטיכוני. מכאן נובעת המסקנה שהסדר אינו משתרע על פני המחרוזות אלא על פני גושי המחרוזות המשולשים, כלומר האות הבאה שלו עומדת בראש המחרוזות הראשית הרביעית. אין לדעת בוודאות אם היה בפיט אקרוסטיכון אלפביתי או שמא חתם בו הפייטן את שמו, אך על פי ההיקש ל’אנצחה שיר במעני’ (ולקיקלרים קיליריים אחרים) יש להניח שגם הקיקלר הנדון הביא חתימה.

ד. חריזה

הקדושתא הנדונה, וליתר דיוק פיט א שלה, שייכת לקבוצת קומפוזיציות קיליריות שלשונן חידתית להפליא. כפי שנראה להלן, גורמים תבניתיים הם שיוצרים את החידתיות, אך גם החריזה הייחודית תורמת לסתימות. לכאורה, כל פיטוי הקדושתא מחוזרים על פי שיטת החריזה הסופית הפשוטה. אלא שבפיט א, החורז כזכור באלמנט ‘לַח’, כמה טורים מסתיימים בצורות מוזרות בעליל. נביא כדוגמה את הבולטת ביותר. בטור 16 מתואר סופם של המצרים: ‘עפו עולפו ערילי עגלח’. נראה מעל כל צל של ספק שהצורה “עגלח” היא עיוות של המילה הפשוטה “עֲגֻלָּה” (‘ערילי עגלח’ הוא כינוי למצרים, על פי ‘עגלה יפה-פיה מצרים’ [יר’ מו, כ]) ומכאן נובעת המסקנה שלצורך החריזה הפייטן מחליף את סופית הנקבה הווקאלית “-ה” באלמנט המסתיים בעיצור גרוני: “-ח”. אפשר כמובן לראות ברקע חילוף כזה את היחלשות הגרוניות הכללית שפקדה את העברית הבתר-מקראית. הנחה כזאת מתאימה אולי גם לחילוף “יילח” = “יילע” (טור 10; ראה בפירוש על אתר). אך יש להודות שהחילוף “עגלה” ~ “עגלח” הוא יוצא דופן לחלוטין, ושהוא אינו סתם יליד אקראי של תופעה פונולוגית כלשהי אלא משמש מטרה ברורה בתוך השיטה הפואטית של הפיט שלפנינו.¹⁹ על בסיס ההנחה של אפשרות חילוף כזה אנחנו מקבלים כמה אקוויוולנטים: ‘גלח’ = ‘גֻלָּה’

17 התחלת הקיקלר ‘... מרכבות פרעה וחילו’, הבנוי על סדר א”ב, חסרה עד הטור השלישי של מחרוזת ו’, אך חישוב פשוט מראה שגם הוא הביא את הסיומת המקראית החל משמ’ יד, ל.

18 מחרוזת הקדוש של ‘... מרכבות פרעה וחילו’ חסרה (השווה בהערה הקודמת).

19 לדיון בעניין היחס בין הפונולוגיה ובין הפואטיקה כפי שהוא משתקף בכמה תופעות חריגות בתוך שיטת החריזה המתועדת בפיטוי הקילירי ראה מ’ רנד, ‘בשולי שיטת החריזה הקילירית’, מחקרי ירושלים בספרות עברית כא, תשס”ו, עמ’ 39-45.

(טור 3), 'חלח' = 'חָלָה' (טור 8), 'טלח' = 'טָלָה' (טור 9), 'נקלח' = 'נִקְלָה' (טור 14), 'עגלח' = 'עגלה' (טור 16). משום החידתיות הרבה של לשון הפיוט, ברור שכרוב המקרים אפשר לערער על פירושנו ולהציע פירוש חלופי המפרש את הצורה הנתונה בלי להסתמך על הנחת החילוף. אך מאידך נראה שהצורה 'עגלח', שאינה מתפרשת לשתי פנים, יחד עם הצטברות המקרים שבהם ניתן ליישב את דברי הפיוט באמצעות פירוש הסומך על הנחת אפשרות החילוף מכריעות את הכף לקיומו. לחיזוק מסקנתנו יש להוסיף ששיטת החריזה החריגה הזאת נראית פועלת רק בפיוט א, וכפי שנראה להלן, פיוט א שונה מכל שאר פיוטי הקילירי גם מבחינה תבניתית נוספת.

בנוסף לחילוף הנידון, נצביע בקיצור על עוד שתי תופעות הנוגעות לחריזת הקומפוזיציה. התופעות האלה מתועדות היטב בקורפוס הקילירי ואין בהן חידוש. כאמור, החרוז במחיה הוא 'עם'. בכמה מטורי הפיוט הברת החרוז פותחת באל"ף במקום עי"ן: 'צבאם' (טור 34), 'ביוצאם' (טור 35), 'מראם' (טור 46). שגרת פחות אך בכל זאת מוכר הוא החילוף הווקאלי /e/ ~ /a/ בהברת החרוז.²⁰ מקרה אחד של החילוף הזה מתועד בפיוט שלנו, בצד חילוף אל"ף בעי"ן: 'דאם' (טור 33).

ה. פרוזודיה²¹

כאמור לעיל, פיוט א של הקדושתא המתפרסמת כאן מתאפיין בחידתיות קיצונית. מן הבחינה הזאת הוא שייך לקבוצה מצומצמת של פיוטי הקילירי שבה חוקי התבנית מכבידים על חופש ההתבטאות במידה מרבית, כמעט עד כדי שלילת האפשרות ליצור משפטים בעלי משמעות הניתנת להבנה. שאר הקומפוזיציות המפגנות את התכונה הזאת הן:

'אאדרה ארוממה' (קדושתא לשבועות): ראה לעיל הערה 10
'... תחבר כסבר אלפי' (שבועת טל): רנד, 'שבועת טל שלישית'

התכונה המשותפת לשלוש הקומפוזיציות האלה היא חידירה מאסיבית של עקרון הארגון הצילילי אל תוך הטור השירי.²² נתחיל בדוגמה הברורה ביותר, העומדת לרשותנו בתוך

20 ראה רנד, 'בשולי שיטת החריזה', עמ' 42-45.

21 הדיון הבא בסעיף זה מתבסס על דיון יותר נרחב במאמרו של מ' רנד: 'A Third Dew Shivata by Eleazar be-rabbi Qillir', in *Giving a Diamond: Essays in Honor of Joseph Yahalom on the Occasion of His Seventieth Birthday*, eds. W. van Bakkum and N. Katsumata, Leiden/Boston 2011, pp. 109-135.

22 ניתן לראות את החידירה הזאת על רקע נטייתו של הקילירי להעשיר מדי פעם את טורי שיריו מבחינת התזמור הצילילי. כך בקדושתא 'אצולת אומן' לשבת פרה נמצא בסיום המחיה: 'צוה צור לציר צור צרורה לאלעזר' (בער, סדר עבודת ישראל, עמ' 688). אפשר להצביע בהקשר זה גם על רפרנים של פיוט ו אחידים: 'לסוככי לִסְכִּי לִסְכִּי בנסכי בנסכי קדוש' מתוך הפיוט 'אמנם מצוה גוררת מצוה' מהקדושתא 'ארחץ בנקיון כפות' לסוכות (ד' גולדשמידט וי' פרנקל, מחזור סוכות שמיני עצרת ושמחת תורה, ירושלים תשמ"א, עמ' 122); 'ושיננוה וריננוה וחינוהו בנויהו קדוש' מתוך הפיוט 'אצילים בשמעם' מהקדושתא 'אדיר כניצב בעדתו' לשבת חנוכה (א' מינץ-מנור, רבי אלעזר בירבי קליר — קדושתאות לשבתות החנוכה, עבודת גמר, האוניברסיטה העברית תשס"ב, עמ' 76).

שבעת הטל הנזכרת, הן שבעת המסגרת והן הזוג ‘סדר יצירה + סדר פסוקים’. במקרה הזה כל מילות הטור נחרזות זו בזו בחריזה פנימית, והמילה האחרונה בטור משתתפת בחריזה הרגילה, החוזרת ביתר טורי הפיוט או המחזרות. נדגים זאת בשני טורים מתוך סדר היצירה, שכל טוריו עומדים על ארבע מילים (טורים 41-42):

קולו / ומילולו / כְּשֶׁאָלוּ // טל
רָאָה / פְּלִיאָה / לְהַחֲיָאָה // בְּטל

אותה דרך ארגון נוהגת גם בסדר הפסוקים ובמחזרות שבעת המסגרת, אלא שבמקרה הזה הטור מכיל רק שלוש מילים. להלן דוגמה מהתחלת סדר הפסוקים (טורים 52-53):

אֶבֶן / בְּרֹאבוֹן // מִיֶּחֱסֵן
בְּטָלָה / לְחֵלָה // וּלְנוֹסֶסֶן

כנגד החריזה הפנימית המדויקת שבטורי שבעת הטל, במגן ובמחיה שבקדושתא ‘אאדרה ארוממה’ מאורגנות מילות הטורים על פי שני עקרונות: הן משועבדות לסדר האקרוסטיכוני של הפיוט, כלומר כל מילה ומילה מתחילה באותה האות; והן מחזרות זו בזו, אך בחריזה בלתי תקנית, שיכולה להתבטא בסופית דקדוקית או אפילו בנטייה משותפת (למשל, כל מילות הטור עשויות להיות מקור נטוי בבניין הפעיל). הטור עצמו מתחלק לארבע צלעיות, שלוש הצלעיות הראשונות עומדות על מילה אחת והצלעית האחרונה מוארכת ויש בה שתי מילים. הנה לדוגמה שני טוריה הראשונים של הקדושתא:

אֶאֱדָרָה / אֲרֹמְמָה / אֶסְלְדָה // בְּחִיל מְנַפִּישִׁי
בְּחֶרְנִי / בְּרֶרְנִי / בִּיקְרְנִי // וּפִיתַח שְׂרָשִׁי

במשלש הפייטן מוותר על החריזה הפנימית, אך ממשיך בשיעבוד מילות הטורים לאותיות האקרוסטיכון החל מעתה על כל התיבות בטור, להוציא האחרונה. נביא את טורו הראשון של פיוט זה (טור 37):

קְנִיתָה / קָדָם / קִנְיִן / קְנוּיָה לְהַתְעֵלָה

בפיוטים ד ו־ה התבנית האקרוסטיכונית דומה לזו שבמשלש, אלא שבפיוטים אלה החריזה הפנימית חוזרת למקומה (באופן בלתי עקבי) וחלה גם על המילה הראשונה של הצלעית הרביעית, המשועבדת גם לאקרוסטיכון. הנה לדוגמה הטור הראשון של פיוט ד (טור 53):

קְבִיעַת / קְבִיצַת / קְהִילַת / קְלִיחַת // מִים

שיטת הארגון הפנימי של הטור מופעלת גם במגן של הקדושתא שלנו, אך באופן גמיש יותר. בכל טור ארבע מילים, ובדרך כלל כולן מתחילות באותה אות מאותיות הא"ב, כשלפעמים יש להוציא מכלל החשבון מילות יחס וכיוצא בהן. בנוסף לסדר האקרוסטיכוני נקשרות מילות כל טור זו בזו באליטרציה כבדה. הקישורים הצליליים מגוונים ומשתנים מטור לטור. נביא לדוגמה את שבעת הטורים הראשונים של הפיוט, ונציין בסוגריים את הזיקות הצליליות בין מילותיהם:

(4 / 3 / 2-1)	אָלֶה / אָכְלָה / גִּיאָ חָם // כְּשָׁלַח
(4-1)	בּוֹהֶלֶה / בְּהֵל / בָּהּ // בְּהִשְׁתַּלַּח
(4-3 / 2-1)	גּוֹשְׁנִים / גּוֹשְׁנוֹ / בְּגִילוֹי // גָּלַח
(4-1)	דָּלוֹ / וְדוֹלְדָלוֹ / בְּדָלְדוֹל // דָּלַח
(4 / 3 / 2-1)	הוֹדְמוֹ / בָּדָם / וְדִין // הוֹדְלַח
(4 / 3-2 / 1)	וְזוֹרְמוֹ / בְּזַעַם / זִיעוּם // זָלַח
(4 / 3-1)	זָמָם / זִים / זִמַּת // הוֹזְלַח

הגמישות העולה מפיוטנו מלמדת על עשייה פחות קפואה ומדוקדקת מזו שב'אאדרה ארוממה' ובשבועתת הטל. עם זאת המכנה המשותף לשלושת המקרים הוא הניסיון להשליט על הטור השירי שיטות ארגון פנימי החלות על כל מילה ומילה שבו, תוך כבילת כל מילות השיר לארגון צלילי המחייב תבנית קבועה. חידתיותם הקיצונית של שלושת הפיוטים הללו היא פועל יוצא של מנייריזם צלילי זה.

ו. המהדורה

מקורות

בירמינגהם, סלי אוק, מטווח 14 + ט"ש ס"ח 239.71 (טורים 1-58; ראה גם סעיף ג לעיל) א
ניו יורק, אדלר 3766.4 (טורים 1-58) ב
קיימברידג', ט"ש ס"ח 235.84 (טורים 16-38) ג

נוסח הפנים

טורים 1-24 (כולל שרשרת הפסוקים): א
טורים 25-58: ב

קיצורים ביבליוגרפיים

בר"ר = מדרש בראשית רבה, מהר"י תיאודור וח' אלבק, ירושלים תשכ"ה
מכילתא = מכילתא דרבי ישמעאל, מהר"ח"ש הורוויץ וי"א רבין, פרנקפורט תרצ"א
'עיוני לשון' = מ' זולאי, 'עיוני לשון בפיוטי ינאי', ידיעות המכון לחקר השירה העברית ו,
תש"ו, עמ' קסא-רמח
פסדר"כ = פסיקתא דרב כהנא, מהר"ד' ד' מגדלבוים, ניו יורק תשכ"ב
תנ"ב = מדרש תנחומא, מהר"ש' ש' בובר, וילנא תרמ"ה

סימני ההתקנה

נקודה מעל אות = קריאת האות מסופקת
[..] = חסר חלק ממילה
[...] = חסרה מילה שלמה או יותר
<< >> = השמטת המעתיק שהושלמה מכתב יד מקביל
< > = קיצור שהושלם בידי המהדיר

[א]

<<אַלְהָ >> אַכְלָה גִּיא חָם פִּנְשָׁלַח

בוּהֶלָה בְּהֶל בַּהּ בְּהִשְׁתַּלְחָה

גוֹשְׁנִים גִּלְיוֹנִי גִלְיוֹנִי גִלְיוֹנִי

דְּלוּ וְדוּלְדוּלְוּ בְּדוּלְדוּלְוּ דְלָח

הוֹדְמוּ בְּדָם וְדִין הוֹדְלָח

וְזוֹרְמוּ בְּזַעַם זִיעוּם זִלְח

זְמָמָם זִים זִמְתָּה הוֹזְלָח

חֲרָטוּמָא חוֹרְפוּ בְּחִיפּוּי חֲלָח

טוֹמְטוּמוּ בְּטִיט טְמָאָת טִלְח

יִקְשָׁו בְּיוֹקֶשׁ יִקְוֶשׁ יִלְח

כָּלוּ כְּעֶשֶׂן כָּלְחָלַח כָּלְח

לֹחֲצוּ בְּלַחֲץ לִירִי לָלַח

5

10

כותרת: [...] אלעזר א

3 בגיליון בגילוח ב / גלח] גילה ב 4 דלו ודולדלו] דלו: דולדלו ב 5 הודמו דם ודין הודלח] הורדמו ברום דין הידלח ב 6 וזורמו] וועעם ב / זלח] זילח ב 7 זימת הוזלח] זימום זילח ב 8 חורפו בחיפוי] חפרו חפוי ב / חלח] ^אחלח א 9 טמאת] טמטום ב 11 כלחלח כלח] כלו כלחלח כלח א כלו בכלח ב 12 במקומו נוסח אחר

1 אלה אכלה גיא חם כשלח: כאשר שילח הקב"ה את קללתו ההורסת בארץ מצרים ('גיא חם'). אלה אכלה: יש' כד, ו. גיא חם: על פי הצרוף המקראי 'ארץ חם' (תה' קה, כג ועוד). 2 בוהלה וכו': ארץ מצרים נבהלה כשנשלחו בה האותות והמופתים. 3 גושנים גושנו: כנראה יש לפרש: בני ישראל, יושבי ארץ גושן, נתקבצו לאזור זה; ראה שמ' ח, יח; ט, כו. הפועל כנראה נגזר מסיכול אותיות השורש נ'ג'ש' יחד עם ההעתק מבניין נפעל לבניין פועל: 'ניגשו' < 'גושנו'. בגילוי גלח: בגילוי שנתגלה הקב"ה לעיני כל מצרים. גלח: כמו: גילה. 4 דלו וכו': המצרים דוכאו והושפלו בהשפלת פרעה. דלח: בנוי לפרעה, על פי 'שא קינה על פרעה... ואמרת אליו... ותדלח מים ברגלך' (יח' לב, ב). 5 הודמו: המצרים נאלמו דום. בדם: ללשון השווה 'האנק דם' (יח' כד, יז). ודין הודלח: ודינם נעשה דלוח, כלומר מר ועכור. 6 וזורמו וכו': והוצפו ('זורמו') בחרון אף ('בזעם זיעום') ששפך ('זלח') עליהם הקב"ה. וזורמו: רמז לתה' עז, יח הנדרש על קריעת ים סוף: 'ויבקעו המים [שמ' יד, כא]... ומנין אתה אומר אף המים העליונים... נבקעו... וזורמו מים עבות קול נתנו שחקים [תה' עז, יח] אלו העליונים' (מכילתא מסכתא דויה' ד [עמ' 104]). בזעם זיעום: השווה 'זים זימת' בטור הבא. 7 זממם וכו': הקב"ה חשב להעניש את המצרים ('זממם') בזימתו הרעה ('זים זימת') שנשפכה ('הוזלח') עליהם. זימת הוזלח: לצורת סמיכות עם פועל ('דוגמת 'קרית חנה דוד' [יש' כט, א]) השווה 'טמאת טלח' בטור 9. 8 חרטומים וכו': חרטומי מצרים התבזו בחרפה ('חורפו') בכושה ('בחיפוי') בה נגף ('חלח') אותם הקב"ה. ראה שמ' ט, יא. בחיפוי: על פי 'וחפו ראשם' (יר' יד, ג) ועוד. חלח: כמו: חילה. בכ"א רשומה גרסה חלופית בין השיטין: אֶלְח, ועניינה דומה. 9 טומטמו וכו': המצרים נעשו אטומים ('טומטמו') בגלל טיט הטומאה בו כיסה ('טלח') הקב"ה את לבם. ללשון טמטום השווה 'עבירה מטמטמת לבו של אדם' (בבלי יומא לט, ע"א). הפייטן רומז ל-'אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיר' (שמ' י, א). טלח: כמו: טילה, כלומר שם טלוי. 10 יוקשו ביוקש יקוש יילח: נלכדו במלכודת הצייד (היינו הקב"ה) שבלע ('יילח') אותם. יילח: כמו: יילע. הפייטן רומז ל-'מוקש אדם ילע קדש' (משלי כ, כה) ולפי תפיסתו הצורה ילע' היא צורת פֻעַל שפירושה 'בלע'. 11 כלו כעשן: על פי תה' לז, כ. כלחלח כלח: כצמח לח שאבד ('כלח'). כלח: הפועל גזור-שם מ-'פֻלַח' (איוב ל, ב; ה, כו). 12 לידי ללח: הכוונה כנראה למצרים, שנולדו

- מוגרו מוֹרְדֵי מְקָרִיב מֶלֶח
נְעוּ נְדוּ נִפִּי נִקְלָח
סְעוּ סְעִיפִים סֶל סֶלַח 15
עָפוּ עוֹלָפוּ עֲרִילִי עֲגָלַח
פָּחוּ פוּטִי פוּחְדֵי פֶלַח
צָדוּ צוֹרְדֵי צָרִי צֶלַח
קָצוּ קָדְרוּ קָמִים מִיקְלַח
רֹדְדוּ רֹרְעוּ מֵאֲנוּ לִשְׁלַח 20
שָׁח סָח לֹא אֲשַׁלַּח
שׁוּקָה וְאָנַח אִיךְ אִשְׁלַח
תִּלְאוֹת תַּעֲב בּוֹ הוֹשְׁלַח
תַּע וְעַן וּוִי בִשְׁלַח

לוהטו לוכדו לודי [...] ב 13 מורדי מלח / ר ב 14 ניפי נופי ב 15 סעיפים סל...פי ב 17 פחו פוטי פחדו פוטי ובשוליים רשום נ"א פחו פוטי ג / פוחדין פחודי ב ג / פלח פילח ב 18 צורדין צורדו ב / צרין בשוליים רשום נ"א צידו ג 19 קמים מיקלח קמים מקילח ב קמים מקלח ובשוליים רשום נ"א קמי קלח ג 20 רודדו רודפו ב ג ובשוליים רשום נ"א רודדו ג / מאנו מיאנו ב 21 אשלח אשליח ב 22 ואנח ואינח ב / איך אשלח מעליו רשום בין השיטין ואחר שילח א איך אשליח ב בשוליים רשום נ"א לא אשלח ג 23 תעב עברו ב ג / הושלח לשליח ב לשלח ג 24 וען ווי בשלח ונד ונע וישלח ב ונד ונע ונש ונע וישלח

לשלוה ורעננות (וכנגד זה נענשו קשות). לידו: כמו: ילדי. הניקוד על פי כ"י א: לידו 13 מוגרו: הושפלו. מורדי מקריב מלח: כינוי למצרים הקמים על ישראל מקיימי מצות 'על כל קרבנך תקריב מלח' (ויק' ב, יג). 14 נעו נדו: צירוף הלשונות על פי בר' ד, יב; שם, יד. מקביל ל-'סעו' בטור הבא ול-'עפו' בטור 16. ניפי: נראה שיש להעדיף את גרסת כ"י ב: נופי. ניפי נקלח: הכוונה למצרים ('נופי'; על פי שם העיר המצרית נף [ראה יש' יט, יג ועוד]) בני המקום הבזוי ('נקלח'). נקלח: כמו: נקלה. 15 סעו וכו': פוזרו ('סעו') הרשעים ('סעיפים') אשר דחה ('סל') הקב"ה הטוב והשלח. סעו: כמו: נסעו. סעיפים: ראה 'סעיפים שנאתי' (תה' קיט, קיג). סל: כמו: סלה. השווה 'סלית כל יוגים מוחק' (שם, קיח). 16 עולפו: נחלשו. ערילי עגלח: כינוי למצרים הערלים, על פי 'עגלה יפה-פיה מצרים' (יר' מו, כ). עגלח: כמו: עגלה. 17 פחו: היו אומללים. השווה 'נפחה נפשה' (יר' טו, ט). או שמא פירושו: 'נפלו בפח'. אם מתקבל הפירוש הראשון אז הצורה היא כמו: נפחו. ואם מתקבל הפירוש השני יש לנקד: פָּחוּ. פוטי פוחדו פלח: המצרים ('פוטי'), שפחדו ישראל ('פלח') נפל עליהם; ראה תה' קה, לח. פוטי: על פי פוט, אחד מבני חם (ראה בר' י, ו ועוד). פלח: על פי שה"ש ד, ג. 18 צדו: הושמדו. השווה 'נצרו עריהם מבלי איש' (צפ' ג, ו). צורדי צרי צלח: המצרים הרודפים ('צורדי') אחרי בני ישראל, שצלחו את ים סוף בצד להם על שפתו. צורדי: הלשון על פי 'לצודד נפשות' (יח' יג, יח) ועוד. צלח: ללשון צליחה השווה 'וצלחו הירדן' (ש"ב יט, יח). 19 קמים מיקלח: נראה שיש להעדיף את גרסת השוליים של כ"י ג: קָמִי קָלַח. קצו וכו': בני ישראל קצו בחייהם ופניהם קדרו כשעמדו על שפת הים ('קמי קלח'); ראה שמ' יד, י-יב. קלח: לשון זרימה. 20 רודדו וכו': בני ישראל נרמסו ושוועבדו ברוע המצרים שמיאנו לשלחם. מאנו לשלח: על פי שמ' ד, כג ועוד. 21 שח: הושפל. סח לא אשלח: כינוי לפרעה, שאמר 'לא אשלח' (שמ' ה, ב). 22 שוחה: פועל נרדף ל-'שח' שבטור הקודם. ואנח: ונאנח. איך אשלח: נראית הגרסה החלופית הרשומה בכ"י א בין השיטין: וְאַחַר שִׁילַח. 23 תלאות וכו': תלאות קשות נשלחו נגד פרעה וגרמו לו הרגשת תיעוב. 24 תע: אבד. כמו: תעה. וען ווי בשלח: על פי 'ויחי בשלח' (שמ' יג, יז) מי קרא ווי פרעה קרא ווי... היו ישראל משועבדים לו בטיט ולבנים ולא היו נכרים שהן אומה כיון שיצאו ממצרים ובאו ונעשו דגלים על הים יצא פרעה

ככ>תוב> ויהי <בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה> (שמ' יג, יז)
 ונא>מר> ישלח בס חרון אפו <עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים> (תה' עח, מט)
 ונא>מר> השולח בים צירים <ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה גוי קו וקו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו> (יש' יח, ב)
 ונא>מר> ויסר את אופן מר>כבתיו וינהגו בכבדת ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי יי נלחם להם במצרים> (שמ' יד, כה)
 ונא>מר> שלח משה עבדו <אהרן אשר בחר בו> (תה' קה, כו)
 ונא>מר> ואשלח את משה <ואת אהרן ואגף את מצרים כאשר עשיתי בקרבו ואחר הוצאתי אתכם> (יה' כד, ה)
 ונא>מר> ויוציא עמו בששון <ברנה את בחיריו> (תה' קה, מג)
 ונא>מר> ויושיעם למען שמו <להודיע את גבורתו> (תה' קו, ח)
 ונא>מר> למכה מצרים בבכרהם <כי לעולם חסדו> (תה' קלו, י)
 ונא>מר> לגזר ים סוף <לגזרים כי לעולם חסדו> (תה' קלו, יג)

[א']

25 חסדו / אימן ואימן לעמו
 להם השעין במשען נעמו
 עמם נשאים על כנף רומו
 [זכרם זמנם בתעצומו
 רינת מגינת תמימו

<ברוך מגן>

שרשרת הפסוקים: ככ' ויהי (!) בשלח (שמ' יג, יז) ישלח ממרום (ש"ב כב, יז; תה' יח, יז) שלח אורך (תה' מג, ג) שלח לחמך (קה' יא, א) שילחו כר (יש' טז, א) השולח אמרתו (תה' קמז, טו) השולח בים צירים (יש' יח, ב) וישלח חציו (תה' יח, טו) וישלח יהושע (יה' ב, א) ואו שופ' ב, ו) וישלח יעקב (בר' לב, ד) צו את בני ישראל <ואל> וישלחו (במ' ה, ב) התשלח בריקים (איוב לח, לה) למכה מצרים (תה' קלו, י) ב // ככ' ויהי בשלח וג' (שמ' יג, יז) ונ' ישלח ממרום יקחני (ש"ב כב, יז; תה' יח, יז) ונ' שלח אורך ואמרתך (תה' מג, ג) ונ' שלחון כר משול' (יש' טז, א) ונ' השולח (אמרתו אורן) (תה' קמז, טו) השולח בים צירים וג' (יש' יח, ב) וישלח [חציו] ויפיצם וג' (תה' יח, טו) שלחן אתות ומופתים וג' (תה' קלה, ט) שוט לסוס מתג לחמור (מש' כו, ג) למכה מצרים בבכורי' (תה' קלו, י) ובשוליים רשום ונא' וכתוב בספר הישר וכתוב ג

25 לעמו לעמו לעמו א 26 נעמו נעמו א 27 נשאים חסר א / רומן רחמו א 28 זכרם זיכם א / זמנם וזינם א זינם ג / בתעצומו חסר א 29 רינת רנת ג רינת א / מגינת מגנת ג

וראה אותן עשוין דגלים באותה שעה התחיל קורא ווי' (תנ"ב בשלח ד [עמ' 56-57]). וען: כמו: וענה. 25 אימן: זימן והציר. ואימן לעמו: וחיוז את עמו. 26 להם השעין: סמך וכוונן אותם. 27 נשאים על כנף רומו: על פי 'אשאת אתכם על כנפי נשרים' (שמ' יט, ד). 28 זכרם: נתן להם מתנה. הלשון על פי בר' ל, כ. מושא הפועל בא בטור הבא. זמנם: נראה שיש להעדיף את גרסת כתבי יד א ג: (ו) זינים, כלומר נתן להם כלי זיין, על פי: 'וחמושים' (שמ' יג, יח) אין חמושים אלא מזוינים' (מכילתא ויהי פתיחתא [עמ' 77]). בתעצומו: על פי תה' סח, לו. 29 מגינת: כמו: מגן. תמימו: כינוי לאברהם, על פי

[ב]

- 30 תִּיכֶן יוֹשֶׁר מִסְּלֹל [נו]עם
שֶׁת צָרְכִי עִם בְּנוֹעַם
רְצוּצִים חֲפָשִׁים מִן[ר]פֶּס פֶּעַם
קֶרְנֶם לְהָרִים כְּרוֹם רָאֵם
צָהַל בְּצָהַל וְרוֹן צָבָאֵם
35 פֶּת בָּג לְעֵטוֹ בְּלוּז בְּיוֹצָא[ם]
עָלוּ מִפְּלָג לִסְכָּךְ הַנוֹעַם
שִׁשּׁוֹן סָגוּ מוֹל [מוֹנְעַם]
נְאוֹר צָפָה בְּאַפְרָתִי נִפְעָם
מוֹנָשֶׁק [...] מְרִיעַם
40 לְכָל יַחַת בֵּן הָעָם
<<...>>
[...] יֵה פִּי...]...
טַעֲמִי יִרְאֶה וּמוֹרָא לְהוֹדִיעַם

30 יושר] חסר א 31 במקומו נוסח אחר שת צור להסיע בנועם א בשוליים רשום נ"א שת צור להסיע בנוע' ג 32 רצוצים חפשים] רצוצני חופש א בשוליים רשום רצוצי חופש ג / מרפס] מרפש א 33 קרנם] קרן א / כרום ראם] לרום כרעם א בשוליים רשום נ"א לרום כור]עם ג 34 ורון צבאם] ציבאם צובאם א ירון צבאם ובשוליים רשום נ"א...]דיץ [...]אם ג 35 בלוז] בלוזה א 36 הנועם] הנעם א ג ובשוליים רשום נ"א הטעם ג 37 ששון] ששו א ג / סגו] ושגו ג וסחו א 38 צפה] פצפה ב

בר' יז, א. 30 תיכן וכו': הקב"ה יישר בפני בני ישראל את הדרך שהלכו בה ('מסלול נועם'). 31 שת צרכי עם: הקב"ה סיפק את צרכי בני ישראל במדבר. השווה: 'ויסב אלהים את העם דרך המדבר [שמ' יג, יח] מפני מה כדי לעשות להם נסים וגבורות במן ובשלי ובבאר... ר' יהושע אומר דרך [שם] כדי ליתן להם את התורה... המדבר [שם] כדי להאכילם את המן' (מכילתא ויהי פתיחתא [עמ' 77]). 32 רצוצים חפשים: יש' נח, ו. מרפס פעם: מלהיות נרמסים מתחת לרגליהם של מצרים. ללשון השווה 'ברגליכם תרפשו' (יח' לר, יח). 33 קרנם להרים כרום ראם: על פי תה' צב, יא. 34 צהל וכו': ישראל שיצאו ממצרים 'על צבאתם' (שמ' יב, נא) שמחו בצהלה ורינה. 35 פת בג: לחם. הכוונה למצות. לעטו: אכלו. הלשון על פי בר' כה, ל. בלוז ביוצאם: כשיצאו במקלם בידם. ראה 'וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם' (שמ' יב, יא). בלוז: במקל עשוי עץ שקדים. השווה 'מקל שקד' (יר' א, יא). 36 מפלג: מים סוף. לסכך הנועם: הכוונה לענני הכבוד שליוו את בני ישראל וכיסו אותם במדבר. השווה: 'פרש ענן למסך' (תה' קה, לט). 37 ששון סגו: על פי 'ששון ושמחה ישיגו/יש' לה, י). סגו: כמו: השיגו. מול מונעם: כשראו לנגד עיניהם את סוף פרעה, שרצה למנוע מהם מלצאת ממצרים. 38 נאור: כינוי להקב"ה, על פי תה' עז, ה. צפה באפרתי נפעם: ראה ונזכר בבני אפרים שנבחרו ונחפזו לצאת ממצרים לפני עת הגאולה. השווה: 'כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה [שמ' יג, יז] ומי היו... בני אפרים... היו על שטעו את הקץ שמנים שנה נפל מהם מאה ושמנים אלף הר"ה דכת' בני אפרים נשקי רמי קשת הפכו ביום קרב [תה' עז, ט] (פסדר"כ יא, י [עמ' 186]). 39 מונשק: כינוי לבני אפרים, על פי תה' עז, ט; ראה בדרשה המובאה בפירושו לטור הקודם. 40 לכל יחת כן העם: כדברי הפסוק: 'פן ינחם העם' (שמ' יג, יז); ראה בדרשה המובאה בפירושו לטור 38. היינו פן יחתו בני ישראל היוצאים ממצרים כמו שחתו בני אפרים. ונראה שהלשונות רומזים ל-'יחת אפרים מעם' (יש' ז, ח). 43-45 טעמי יראה וכו': נראה שהכוונה כאן לדרשה המובאה

חבויִת ח[... לְשַׁעֲשָׁעַם
 45 זֵיל לַעַט אַבִּירִים לְהַטְעֹם]
 [...]הֵם גִּיה מְרָאם
 הַחֲנָם חוֹנָה חוֹלְצָם [...]]
 דו[... הִימָשֶׁם וְלַמְדָּבֵר הַסִּיעָם
 גּוּאֹלָם חִזּוֹק וְאִימָן זְרוּעָם
 50 בְּרַךְ בְּרוֹן וּבִבְרִית מִסָּעָם
 בִּיד נֶאֱמָן בֵּית לְהַסִּיעָם
 <<... לְשֹׁנָה לְרַעַם>>
 אִימָנָם לְעוֹלָמִי עַד זְבוּדַת רוּעָם

ככ>תוב> ויסב <אלהים את העם דרך המדבר ים סוף וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים>
 (שמ' יג, יח)
 ויושע יי <ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים>
 (שמ' יד, ל)
 ויושע מחרב <מפיהם ומיד חזק אביון> (איוב ה, טו)
 ישראל נושע <ביי תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד> (יש' מה, טז)
 לי (!) הישועה <על עמך ברכתך סלה> (תה' ג, ט)

46 גיה] מגיה א 47 החננס] החנה א 48 הימשם] המשם ב / הסיעם] הס'עם א 50 ובברית] להנחות א 52 רועם] אחריו רשום ויסב אלהים ב

בפירוש לטור 31. 43 טעמי יראה וכו': להנחיל להם את התורה ואת מצוותיה. 44 חבויִת ח[... לשעשעם: עניין הטור הוא כנראה התורה, שהייתה כמורה עם הקב"ה אלפיים שנה לפני בריאת העולם. ראה 'שקדמה היא לברייתו שלעולם [אלפים שנה] הה"ד ואהיה אצלו אמן ואהיה שעשועים יום יום [משלי ח, ל] ויומו שלהקב"ה אלף שנים' (בר"ר ח, ב [עמ' 57]). לשעשעם: הלשון רומז גם ל-'בחקתיך אשתעשע' (תה' קיט, טז) ועוד. 45 זיל לעט אבירים: כינוי למן, על פי 'זימטר עליהם מן לאכל... לחם אבירים אכל איש' (תה' עח, כד-כה). זיל: לשון נזילה. לעט: אוכל. ראה בפירוש לטור 35. להטעם: להאכיל. 46 גיה מראם: אור פניהם. גיה: כמו: נוגה. 47 החננס חונה חולצם: עמוד הענן שחנה עם ישראל ('חונה') והגן עליהם ('חולצם') הנהיג אותם למסעיהם ('החננס'). ראה 'ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו בני ישראל' (במ' ט, יז). חונה חולצם: הלשון על פי 'חנה מלאך יי סביב ליראיו ויחלצם' (תה' לד, ח). 48 הימשם: משכם, הוציאם. על פי 'משני ממים רבים' (ש"ב כב, יח = תה' יח, יז). ולמדבר הסיעם: על פי שמ' יג, יח. 49 גואלם חזק ואימץ זרועם: האותיות 'לם ח' הושלמו על פי כ"י א. שאר ההשלמה על פי הסברה. חזק ואימץ: צירוף הלשונות על פי 'חזק ואמץ' המקראי. ואימץ זרועם: השווה בטור 54 על פי גרסת כ"י א. 50 ובברית: נראה שיש להעדיף את גרסת כ"י א: לְהַנְחוֹת. השווה: 'זיי הלך לפניו יוםם בעמוד ענן לנחתם הדרך' (שמ' יג, כא). ברך ברון ובברית מסעם: הקב"ה קיים וחזק את הנחיית ישראל למסעיהם בשמחה. השווה: 'יוצא עמו בששון ברנה את בחיריו' (תה' קה, מג). ברך: להוראת הפועל בלשון הפיוט ראה 'עיוני לשון', עמ' קעז-קעט. 51 נאמן בית: כינוי למשה, על פי במ' יב, ז. 53 אימנם: זימן ונתן להם. זבורת רועם: כינוי לתורה, שניתנה לישראל על ידי משה רועם. זבורת: ראה בפירוש לטור 28.

הושיעה יי כי גמר <חסיד כי פסו אמונים מבני אדם> (תה' יב, ב)
 הושיעה את עמך <וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם> (תה' כח, ט)
 ויושע (!) כצאן עמו <וינהגם כעדר במדבר> (תה' עח, נב)
 יי הושיעה המלך <יעננו ביום קראנו> (תה' כ, י)
 למוליך עמו ב<מדבר כי לעולם חסדו> (תה' קלו, טז)

[ב']	גרסת א
חֲסִדוֹ / אֵימָן וְאֵימָן לְעַמּוֹ	חֲסִדוֹ / אֵימָן וְאֵימָן לְעַמּוֹ
לְהֵם הַשְׁעִין בְּמִשְׁעָן [נְעֻמָּו]	לְהֵשְׁטִינָה [ש.ש.] מְרוּעַ
עֲמָסָם נִשְׁאָם [עַל כִּנְף] רִוְמוֹ	[...] בְּמִידָה ל... ע
זָבָדָם [...]	זָבָדָם [...] טַל מְלִגְרוֹעַ
[... ..]	

ב>רוך מחיה<

שרשרת הפסוקים: [ככ' ויסב] אלהים את העם (שמ' יג, יח) ונא' ויסע כ[צאן] עמו וינהגם (תה' עח, נב) [ויי] הולך לפניו יום (שמ' יג, כא) ונ' כצפרים עפות כן יגון (יש' לא, ה) ונ'א' [מ]שה אל העם אל תיראו (שמ' יד, יג) ונ' [ג]פן ממצרים תסיע (תה' פ, ט) ונ' [ונער] פרועה וחילול (תה' קלו, טו) א

נספח א: קדושתאות קיליריות לשביעי של פסח שעדיין לא פורסמו

א. 'אופן הפכפך'

כתבי יד: ט"ש 12.813 + H 6.9 + 24.36 + H 6.48 + ט"ש ס"ח 208.18 א // ט"ש ס"ח 110.73 ב (העתקת פלטיאל בן אפרים) // אדלר 957.13 ג // אוקס' 55 d, דף 1א-2ב (= 2741.1 ד // אדלר 3011.5 ה // ט"ש ס"נ 118.225 ו

הערה: הרשימה שלמה רק לגבי פיוטים א-ג' וסדרת הרהיטים; פיוטים ד-ו מתועדים בכתבי יד נוספים בהקשרים זרים/מעורבים.

אזכורים: מ' זולאי, 'מחקרי יניי', ידיעות המכון לחקר השירה העברית ב, תרצ"ו, עמ' שכג;
 מ' זולאי, 'קטלוג לפיוטי הגניזה שבאוסף קויפמן', בתוך גנזי קויפמן, עמ' 100 (מס' 54),
 כרך א, בעריכת ד"ש לוינגר וא' שייבר, בודפסט 1949, עמ' 100 (מס' 54); ב' לפלר, "ונוסף
 עוד — נוספות על נוספות למחזור יניי", אסופות יד, תשס"ב, עמ' קפד.

פיוט א: 'אופן הפכפך ממאן לשלח' א ו

אקרוסטיכון: א"ב, א-ר (ארבע מחרוזות מרובעות, חרוז מתחלף על פי המחרוזות)
 שרשרת פסוקים מתחילה ב-'ככ' ויהי' (שמ' יג, יז)

פיוט א': 'בחיריו / שלח מעבדות לחירות' א ג ו
 אקרוסטיכון: ש-ת (מחרוזת מרובעת, כל אות פעמיים)

פיוט ב: 'תיכן וחש עתידות בראש' א ג ו
 אקרוסטיכון: תשר"ק ת-ג (ארבע מחרוזות מרובעות, חרוז מתחלף על פי המחרוזות)
 שרשרת פסוקים מתחילה ב-'ויסב אלהים' (שמ' יג, יח)

פיוט ב': 'סלה / כך בט... ..שו' א ג
 אקרוסטיכון: ב-א (מחרוזת מרובעת, כל אות פעמיים)

פיוט ג: 'אדון מעת מד בשעל' א ב ג
 אקרוסטיכון: אתב"ש (חמש מחרוזות, המחרוזת החמישית מביאה ט-נ)
 שרשרת פסוקים מתחילה ב-'אז ישיר משה' (שמ' טו, א)

פיוטי ג¹⁻³: 'יועצים משלוח עם נשוקים', 'יה בגאווה אסר צרים', 'יהודה לקודשו ליה הוקדש'
 א (חסר בהעתקת ב)
 אקרוסטיכון: יהודה (שלושה מחרוזות מרובעות, החתימה השלמה מופיעה בכל אחת מהן)

פיוט ד: 'מעת נתבע שליח להשתלח' א ב
 אקרוסטיכון: אין (חרוז אחיד)
 הערה: מותקן ב'מאגרים'; פורסם בתוך א"מ הברמן, עתרת רננים, ירושלים תשכ"ז, עמ' 133;
 ראה מ' זולאי, 'לתולדות הפיוט בארץ ישראל', עמ' קס.

פיוט ה: 'אומרי מי אדון' א
 אקרוסטיכון: אלעזר בירבי קיליר (14 מחרוזות מרובעות, כל מחרוזת מביאה אות מאותיות
 החתימה בטורה הראשון; כל זוג מחרוזות משתתף בחרוז אחד)
 הערה: מותקן ב'מאגרים'; מחרוזות 3-4 (מחרוזות ע, ז) הועתקו בתוך ש' ודר, 'רשימת הפיוטים
 והשירים בין כתבי הגניזה בספריית דוד קויפמן שבאקדמיה המדעית ההונגרית בבודפשט',
 מזכרת עמנואל – לכבוד אברהם חיים לעף זצ"ל, בודפשט תש"ז, עמ' 56 (מס' 54).

פיוט ו: 'ויושע יי אתו נושעים' ב (רק ציון ההתחלה בהעתקת א)
 אקרוסטיכון: א"ב (שמונה מחרוזות משולשות, המחרוזת השמינית מביאה ת'ת'ת'; הטור
 הראשון בכל מחרוזת פותח במילים מפסוק מסגרת: שמ' יד, ל)
 הערה: מותקן ב'מאגרים'; פורסם בתוך גנזי שכטר ג, עמ' 99-100; ראה זולאי, 'לתולדות
 הפיוט בארץ ישראל', עמ' קס.

סדרת רהיטים

סדרת הרהיטים נראית מתפצלת לשניים, והגבול בין שני החלקים מצוין על ידי הכותרת
 'ויושע יי'. בחלק הראשון באים ארבעה פיוטים המבוססים על סדר תשר"ק שאחריו בא סדר
 א"ב: ת-מ, ל-א, א-ל, מ-ת. החומר לקוי מאוד אך אפשר לקבוע שבראש הסדרה עומדת

כותרת המציינת את הפסוק 'י' ילחם לכם ואתם תחדשון' (שמ' יד, יד). אחריה בא פיוט שחרוזו האחיד מכוון לפסוק, אך נורמת החריזה שלו מתעלמת מהעיצור התומך (כפי שניתן לראות כבר מהתחלת הפיוט המובאה כאן: 'גון' בטור הראשון מכוון כנגד 'שון' בפסוק). אחרי הפיוט הראשון בא פיוט נוסף שחריזתו מכוונת לאותו הפסוק, המצוין ככותרת בראשו. הכותרת אינה פותחת בראש הפסוק אלא מביאה רק את מילות המפתח: 'ואתם תחדשון'. גם בפיוט השני פועלת שיטת חריזה המתעלמת מהעיצור התומך. שני הפיוטים הבאים אחריהם בנויים על פי אותה השיטה ומפייטים את הפסוק 'ויאמר י' (שמ' יד, טו). גם בפיוטים האלה מתעלמת שיטת החריזה מן העיצור התומך, אלא שבמקרה דנן (עד כמה שאפשר לדעת מהחומר הלקוי) כל הטורים חורזים באלמנט 'ידי'.

בין שני חלקי סדרת הרהיטים עומדת הכותרת 'ויושע י' (שמ' יד, ל). לכאורה הפסוק הזה, הפותח את שירת הים, אינו נפקד על ידי פיוט המכוון כנגדו. בידוד הפסוק בתוך הסדרה מודגשת גרפית על ידי העובדה שהכותרת תופסת שורה שלמה בכתב היד, בניגוד לשאר הכותרות המובאות בהעתקת הקדושתא. אך אם נביא בחשבון את חוסר נורמת העיצור התומך שמצאנו בחלק הראשון של הסדרה נוכל לראות בפיוט 'מחרב אפיל פחד' מעין גשר לפסוק הנידון, כשהאלמנט 'ידי' חורז עם שם ההוויה.

גם החלק השני מביא סדרי א"ב ותשר"ק לסירוגין. כל סדר אלפביתי שלם מתפצל בין שני פיוטים כשמספר האותיות בכל פיוט הוא זוגי: א-ל, מ-ת, ת-מ, ל-א. ההקפדה על מספר זוגי של אותיות בכל פיוט נראית רומזת לכך שכל טור מביא שתי אותיות, כלומר כל טור הוא בעל שתי צלעיות. הפיוטים מביאים חרוז אחיד (כולל הצלעיות) המכוון לפסוק המתפייט בסוף הפיוט. אחרי הטור האחרון בסדר האקרוסטיכוני בא טור מעבר הקשור אליו בשרשור והמעביר אל הפסוק. גם טור המעבר כפוף לחרוז האחיד. הרהיט המסיים את הסדרה, 'תתן שבחך בעולם', שונה במקצת בתבניתו. הוא בנוי לפי תשר"ק שלם, שתי אותיות לכל צלעית, חוץ מהטור האחרון, המביא אות אחת בכל צלעית. הרהיט הזה חסר טור מעבר והפסוק המתפייט מופיע מיד אחרי הטור האחרון הכלול בסדר האלפביתי. סדרת הרהיטים מפייטת את פסוקי שירת הים, ואחרי כל פסוק משירת הים בא פסוק מהנביאים או מהכתובים שלשונו מקביל לאותו פסוק. טורי המעבר אינם חתומים בשם הפייטן.

'י' ילחם לכם ואתם תחדשון' (שמ' יד, יד), 'תשועת עולם תשיגון'; ת-מ א

'ואתם תחדשון' (שמ' יד, יד), 'למען [...] יחלצון'; ל-א א

'ויאמר י' (שמ' יד, טו), 'אני אל שדי'; א-ל א

'מה תצעק' (שמ' יד, טו), 'מחרב אפיל פחד'; מ-ת א

כותרת: 'ויושע י' (שמ' יד, ל) א

'אמצו בעוז אלהים'; א-ל, 'הושיעני אלהים' (תה' סט, ב) א

'מצא...'; מ-ת, 'יירא ישראל' (שמ' יד, לא) א

'[ת]קיף אשר מעליהם'; ת-מ, 'יירא בצר להם' (תה' קו, מד) א

'[...]; ל-א, 'אז ישיר משה' (שמ' טו, א) א

'אז [...] ב[...]. ער'; א-ל, 'אז ירננו כל (!) עצי היער' (דה"א טז, לג) א

'מלך איומה [...]יה'; מ-ת, 'עזי וזמרת יה' (שמ' טו, ב) א ד
 'תקף עוז ישועתי'; ת-מ, 'הנה אל ישועתי' (יש' יב, ב) א ד
 'לכוד חכמים בערמה'; ל-א, 'יי איש מלחמה' (שמ' טו, ג) א ד
 'אז כגיבור יצא'; א-ל, 'יי כגיבור יצא' (יש' מב, יג) א ד
 'מרעים בכוח קולו'; מ-ת, 'מרכבות פרעה וחילו' (שמ' טו, ד) א ד
 'תהום ועומקו קיבלו'; ת-מ, 'וניער פרעה וחילו' (תה' קלו, טו) א ד
 'לבל ימצא זכרימו'; ל-א, 'תהומות יכסימו' (שמ' טו, ה) א ד
 'אדון למים קרא'; א-ל, 'תהום אל תהום קורא' (תה' מב, ח) א ד ה
 'מקול קריאת צינורי'; מ-ת, 'ימינך יי נאדרי' (שמ' טו, ו) א ד ה
 'תעש באדום נקמה'; ת-מ, 'ימין יי רוממה' (תה' קיח, טז) א ד ה
 'לגאול את עמך'; ל-א, 'וברוב גאונך תהרס קמך' (שמ' טו, ז) א ד ה
 'אנוק על זירוני'; א-ל, 'בית גאים יסח יי' (משלי טו, כה) א ד ה
 'משמי שמים'; מ-ת, 'וברוח אפיך נערמו מים' (שמ' טו, ח) א ד ה
 'תיתך אדירים משברי ים'; ת-מ, 'כונס כנר מי הים' (תה' לג, ז) א ד ה
 'לצרים ואויבים להדוף'; ל-א, 'אמר אויב ארדף' (שמ' טו, ט) א ד ה
 'אמר נבל בלבו'; א-ל, 'אמר נבל בלבו' (תה' יד, א; נג, ב) א ד ה
 'מכוחי אמשוך הים'; מ-ת, 'נשפת ברוחך כסמו ים' (שמ' טו, י) א ד ה
 'תלותך את מימי הים'; ת-מ, 'אתה פוררת בעוזך ים' (תה' עד, יג) ד
 'להודיע לינבונני'; ל-א, 'מי כמכה באלים יי' (שמ' טו, יא) ד
 'אל מאזין תחננני'; א-ל, 'מי ימלל גבורות יי' (תה' קו, ב) ד
 'משגיח משמי מעוניך'; מ-ת, 'נטית ימינך' (שמ' טו, יב) ד
 'תמימים העברתה בים'; ת-מ, 'ידו נטה על הים' (יש' כג, יא) ד
 'לגאול את עבדיך'; ל-א, 'נחיתה בחסדך' (שמ' טו, יג) ד
 'אשר השקפתה משמיך'; א-ל, 'נחיתה כצאן עמך' (תה' עז, כא) ד
 'מינה כל בשרה יתזון'; מ-ת, 'שמעו עמים ירגזון' (שמ' טו, יד) ד
 'תוקף אשר עשיתי'; ת-מ, 'שמעו רחוקים אשר עשיתי' (יש' לג, יג) ד
 'לעת נקם לא אדום'; ל-א, 'אז נבהלו אלופי אדום' (שמ' טו, טו) ד
 'אז בהפילי בם חבלים'; א-ל, 'ונבהלו צירים וחבלים' (יש' יג, ח) ד
 'מהרעיש רום ותחת'; מ-ת, 'תפל עליהם אימתה ופחד' (שמ' טו, טז) ד
 'תיתך להיפרע מגוים'; ת-מ, 'שפוך חמתך על הגוים' (יר' י, כה; תה' עט, ו) ד
 'להיגלות לעינימו'; ל-א, 'תביאמו ותטעמו' (שמ' טו, יז) ד
 'אל מקום הר קודשי'; א-ל, 'והבאותים אל הר קדשי' (יש' נו, ז) ד
 'מקום אכונן למועד'; מ-ת, 'יי ימלך לעלם ועד' (שמ' טו, יח) ד
 'תתן שבחך בעולם'; ת-א, 'ימלך יי לעולם' (תה' קמו, י) ד

רהיט לדוגמה (על פי ד)

מִרְעִים בְּכוּחַ קוּלוּ // נָחַשׁ פָּרִיחַ בְּקִלְלוֹ
 סוּף קָנָה בְּהֶקְמִילוֹ // עֶקְלָתוֹן תִּנֵּין בְּהֶעֱקִילוֹ
 פָּדָה עִם מִיחָלוֹ // צָרַח עַל יָם בְּקוּלוֹ
 קָרָאוּ בְּאַגּוּדָה לוֹ // רָחַב יָדִים בְּהַגְבִּילוֹ
 5 שְׂבִילִים בְּתוֹכוֹ עָשָׂה לוֹ // תָּנוּ עוֹז וְתַעֲצוּמוֹת לוֹ
 לוֹ / הִרְאָה גּוּדְלוֹ // וּבִמְצוּלוֹת יָם לְצִלְלוֹ
 מִרְכָּבוֹת פֶּךְ <עַה> וְחָ <יָלוּ>

שינויי נוסח (על פי א)

2 קנה] וקנה / בהעקילו] בהעמיק לו 3 מיחלו] מייחלו / צרח] צווח 4 באגודה לו] בא גודלו / רחב ידיים] רחבת ידיים 6 גודלו] גידולו

1 נחש בריח: כינוי לפרעה, על פי יש' כז, א (ראה גם איוב כו, יג). 2 סוף קנה בהקמילו: סמל לחורבן מצרים, על פי יש' יט, ו. עקלתון תנין: כינוי נוסף לפרעה, על פי יש' כז, א. בהעקילו: כאשר שיבש והרס הקב"ה את מלכות פרעה. 4 באגודה: ביחד. רחב ידיים: כינוי לים, על פי תה' קד, כה. בהגבילו: כששם לו גבול. הכוונה לקריעת ים סוף. 5 שבילים בתוכו עשה לו: על פי תה' עז, כ. תנו עוז ותעצומות לו: הלשון על פי תה' סח, לו. 6 לו: לפרעה. ובמצולות ים: על פי שמ' טו, ה. לצללו: על פי שם, י.

ב. 'אנצחה שיר במעני' (קיקלר)

כתב יד: ט"ש H 2.17

הקיקלר מועתק בתוך קדושתת כלאיים המתחילה ב-'ויושע אבירים בחוזק נגאלים' שפיטיה הם:

פיוטים א, ב, ג: 'ויושע אבירים בחוזק נגאלים', 'וירא ישראל תועה והמוניו', 'פוטים במ שפטים נעשה'. החוליה הראשונה נראית כיחידה אורגנית, ופיוט ג שלה חתום 'פינחס בר יהודה'. היא נדפסה בתוך אליצור, פיוטי רבי פינחס, עמ' 792-798. וראה את דיון המהדירה שם, עמ' 790-791.

פיוט ד: 'יום חמשה עשר בניסן ברוממה'. פיוט ד מתוך הקדושתא 'אופן מרכבותיו אסר בשיחור' לשביעי של פסח לשלמה סולימן אלסנג'ארי, הוהדר בתוך ע' הכהן, קדושתאותיו של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי למועדי השנה, כרך ב, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית תשס"ד, עמ' 35-37. הפיוט מופיע גם בתוך הקדושתא 'אומץ תנין גדול נמלח' של ר' יוסף אלברדאני. במסגרת זו הוא נדפס בתוך גנזי שכטר ג, עמ' 134 ובתוך ט' בארי, החזן הגדול אשר בבגדאד – פיוטי יוסף בן חיים אלברדאני, ירושלים תשס"ג, עמ' 447-448. ראה את הדיון בו אצל אליצור, פיוטי רבי פינחס, עמ' 790 הערה 1. פיוט ה: 'אנצחה שיר במעני'.

'אמנם שלוש כתות נחלקו עמו' (עם הפזמון 'שלוש כתות נחלקה איומה'). פיוט ה של יהודה, נדפס בתוך W. J. van Bakkum, *Hebrew Poetry from Late Antiquity – Liturgical Poems of Yehudah*, Leiden/Boston/Köln 1999, p. 27. במהדורת ואן בקום הפיוט מובא

כפיוט ה לסדר ‘מה תצעק’ (שמ’ יד, טו). הפיוט ופזמונו נדפסו ונותחו גם בידי ש’ אליצור, שירה של פרשה – פרשות התורה בראי הפיוטים, ירושלים תשנ”ט, עמ’ 119–125 (לפרשת בשלח). הם נדפסו גם במסגרת הקדושתא הנ”ל של ר’ יוסף אלברדאני בתוך גנזי שכטר ג, עמ’ 135–136.

‘אאפיד נזר בנועם’. פיוט קל בתבנית רהיטית.

העתקת הקיקלר בכתב היד קטועה בסופה. הטור הראשון של כל מחרוזת ממחרוזותיו מתחיל באות מחתימת שם הפייטן: ‘אלעזר בירבי קל[...].’ מחרוזת הקדוש חתומה גם היא: ‘אלעזר בירבי קליר’. הטור השלישי של כל מחרוזת מביא סיומת מקראית משירת הים על פי סדר הפסוקים, החל מ־שמ’ יד, ל. הקיקלר נזכר בתוך ש’ אליצור, פיוטי ר’ אלעזר בירבי קילר, ירושלים תשמ”ח, עמ’ 131, הערה 41; אליצור, פיוטי רבי פינחס, עמ’ 790. נביא אותו כאן בשלמותו.

קיקלר

אַנְצָּחָה שִׁיר בְּמַעֲנֵי
אוֹר כְּנִגְלָה לְעֵינַי
כְּנִישָׁע יְיָ

לַעֲת בָּקַע יָם גּוֹאֵל
וְנִגְלָה כְּבוֹד אֵל
וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל

5

עִיזוּ שָׁבֵר עוֹרֵף מִקְשָׁה
וְנִשְׁבֵּר עוֹלוֹ הַקְשָׁה
אֲזַ יִשִּׁיר מִשָּׁה

פז > מוֹן <

אֶפְאֵר לְאֵל עֲלִיּוֹן זֹכֵר רַחֲמִים
בּוֹהַ יוֹם רִגְלָה בְּשִׁילּוּם יָמִים
קְדוּשָׁה לְקְדוּשַׁיִּשׁוֹ רַחֲמוּמִים
קד > וּש <

10

זִמְרָה יִפָּה בְּהוֹדִיָּה
שִׁבְחָה בְּלְבוּשׁ עֲדִיָּה
עֲזִי וְזִמְרַת יָהּ

15

4 בקע ים: תה' עח, יג. 5 כבוד אל: תה' יט, ב. 7 עיזו: כינוי להקב"ה, על פי תה' כד, ח. עורף מקשה: כינוי לפרעה, על פי 'החכבר את לבו' (שמ' ח, יא) ועוד. 11 בזה יום רגל וכו': בחג הפסח, שהוא אחד משלושת הרגלים, ביומו האחרון. 12 רחומים: כינוי לישראל 'הנשאים מני רחם' (יש' מו, ג). 13–14 זימרה יפה וכו': כנסת ישראל שיבחה את הקב"ה בשירת הים ('זימרה יפה') והודתה לו כשהיא מקושטת בתכשיטיה. 14 בלבוש עדיה: השווה 'ומנין שביות הים גדולה מכות מצרים

רם הפיל על מַעַנֵי חֲמָה
מְבוּכָה וּבְהוּמָה
יִי אִישׁ מִלְחָמָה

בּוֹגְדֵי כָלוּ בְתוֹךְ יָם
וְהוֹצִלּוּ בְעֵמְקֵי יָם
מִרְכָּבוֹת פָּרְעָה וַחֲיִלּוּ יֵרֶה בָּיָם 20

פז > מוֹן <

אֶפְאָר < לֵאלַע עֲלִיוֹן זוֹכֵר רַחֲמִים
בְּזֶה יוֹם רָגַל בְּשִׁילּוֹם יָמִים
קְדוֹשָׁה לְקְדוֹשׁ יְקְדִישׁוּ רַחוּמִים
קְדוֹשׁ <

יֻקַּשׁ לִבָּם וְשִׁמְמוּ 25
בְּחֶרֶן אֶף הוֹצֵמוּ
תְּהוּמוֹת יְכִסִּיוֹמוּ

רוֹטְשׁוּ בָיָם מוֹנֵי
וְשׁוֹרְרוּ יַחַד מִיּוֹמֵנִי 30
יְמִינָה יִי

בִּיהֲלָתָם וְטוֹבְעוּ בְּשִׁאוֹנָה
לֹאֲבָדָם בְּחֶרֶןָה
וּבְרוֹב גְּאוֹנָה

פז > מוֹן <

אֶפְאָר < לֵאלַע עֲלִיוֹן זוֹכֵר רַחֲמִים
בְּזֶה יוֹם רָגַל בְּשִׁילּוֹם יָמִים 35
קְדוֹשָׁה לְקְדוֹשׁ יְקְדִישׁוּ רַחוּמִים
קְדוֹשׁ <

יָם עֲלֵיהֶם בְּהִצִּיפָה
יְהִירִים יִרְדּוּ בְּקִצְפִּיהָ
וּבְרוּחַ אֶפִּיָה

שנא' ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים [יח' טז, ז] בעדי זו בות מצרים עדיים זו ביות הים' (מכילתא מסכתא דפסחא יג [עמ' 47]). 16 מעני: כינוי למצרים, על פי שמ' א, יא ועוד. 17 ובהומה: צ"ל: ומהומה. מבוכה ובהומה: לצירוף הלשונות ראה יש' כב, ה. 20 והוצללו: הלשון על פי שמ' טו, י. 29 מיומניי: ישראל, שהקב"ה מגן עליהם ומחזקם. 31 בשאונך: הכוונה לים. השווה 'שאון ימים' (תה' סה, ח) ועוד. 37 ים עליהם בהציפך: על פי דב' יא, ד. 38 בקצפיך: הכוונה כנראה למי הים;

40 קצף בל לאייב
אָרדוף אַשיג ואַחיב
אָמר אויב

להושיע גאולים
משוררים ומהללים
45 מי כמוך באילים

פז>מון<
אָפּאַר לאַל עֲלִיּוֹן <זוֹכֵר רַחֲמִים
בְּזֶה יוֹם רָגַל בְּשִׁילּוֹם יָמִים
קְדוֹשָׁה לְקִדּוּשׁ יְקִדִּישׁוּ רַחוּמִים
<קדוש>

השווה 'כקצף על פני מים' (הושע י, ז). 40 קצף בל לאייב: הטור נראה משובש. 41 ארדוף אשיג: שמ' טו, ט. ואחיב: ואנצח.

ג. 'אמ[... ..]ש גבורה זידי רשע מיחד בקבורה' (סוף סדרת רהיטים)

כתב יד: ט"ש ס"ח 93.1

אזכורים: שפיגל, אבות הפיוט, עמ' 164.

בכתב היד מועתק החלק השני של סדרת הרהיטים. אחריה בא הפיוט 'סיסרא אפס' לשלמה סולימן אלסינג'ארי (הוהדר בתוך קדושתאותיו של ר' שלמה סולימן ב, עמ' 43-48; נרפס גם בתוך גנזי שכטר ג, עמ' 93-94). אחריו מועתק הסילוק 'אויביך משנאיך שאון קמייך' (ראה לעיל, עמ' 147).

סדרת הרהיטים מיוסדת על פסוקי שירת הים המובאים לסירוגין עם פסוקי שירת דבורה. יש להניח שהפיוטים שבחלק הראשון של הסדרה (שלא שרד) היו מבוססים על סדר א"ב, פיוט אחד לכל אות. הפיוט ל-'ויושע יי' (שמ' יד, ל) כנראה עמד מחוץ לסדר הא"ב, שתחיל ב-'ותשר דבורה' (שופ' ה, א). (לסטטוס המיוחד של הפסוק 'ויושע יי' בתוך סדרת הרהיטים ראה לעיל בתיאור סדרת הרהיטים של הקדושתא 'אופן הפכפך'). סדר הא"ב הגיע עד סופו ב-'נשפת ברוחך' (שמ' טו, י) ואחריו בא סדר תשר"ק, שוב פיוט אחד לכל אות, החל מהפיוט ל-'עורי עורי דבורה' (שופ' ה, יב). בסוף הפיוט הזה מתחילה ההעתקה שלנו. תבנית הפיוטים אינה אחידה. מהחומר ששרד ארבעת הפיוטים הראשונים, המבוססים על האותיות ת-ק, מביאים עשרה טורים כל אחד. הטורים חורזים בחרוז אחיד. אחרי עשרת הטורים האלה באה מחרוזת מעבר בת שני טורים שחרוזם מכוון לפסוק המתפייט. מחרוזות המעבר חתומות 'אלעזר'. (בפיוט הראשון השתמרה רק מחרוזת המעבר). ראה להלן, רהיט לדוגמה א. אחרי הקבוצה הזאת באה קבוצה שנייה של 11 פיוטים המבוססים על האותיות צ-ח. מספר הטורים בפיוטים האלה נע בין 12 ו-15. הפיוטים בנויים על חרוז אחיד המכוון לפסוק המתפייט. ראה להלן, רהיט לדוגמה ב. אחרי פיוטי הקבוצה השנייה בא הפיוט יי' ימלוך אל

אלהי עולם' המפייט את הפסוק האחרון של שירת הים. הפיוט מבוסס על א"ב שלם משלו. טוריו מצטרפים למחרוזות בנות שני טורים: הטור הראשון של המחרוזות פותח במילות הקבע 'יי ימלך' וטורה השני ב'ויגלה מלכותו כמלך'. אחריו בא הפיוט 'אפעים שילוש הילך' המפייט את אותו הפסוק והמבוסס גם הוא על א"ב שלם עצמאי. כל טור מטוריו מתחלק לשתי צלעיות ומביא אות אחת. הטורים מצטרפים לגושים משולשים. הטור הראשון של כל גוש מסתיים ברפרין הקצר 'יי מלך', השני ב'יי מלך', והשלישי ב'יי ימלך' (כתבנית הרהיט הקילירי 'אדירי איומה' לראש השנה; נרפס בתוך אליצור ורנד, פיוטי הקילירי לראש השנה, עמ' 232-236). המעתיק הביא את שלושת הגושים הראשונים (א-ט), דילג על ארבעת הגושים הבאים אחריהם (י-ש), וסיים בגוש האחרון של הפיוט (ששלושת טוריו בנויים על ת).

'[...אמ]...[...ש גבורה זידי רשע מיחד בקבורה'; ת, 'עורי עורי דבורה' (שופ' ה, יב)
'[...כל כרמי'; ש, 'מי כמכה באלים' (שמ' טו, יא)
'רודם צעיר לים כירד'; ר, 'אז ירד שריד' (שופ' ה, יג)
'קדקוד שער בחילך כירסתה'; ק, 'נטית ימינך תבלעימו' (שמ' טו, יב)
'צפונת אשוריים'; צ, 'מיני אפרים' (שופ' ה, יד)
'פזורה בסערך'; פ, 'נחית בחסדך' (שמ' טו, יג)
'ענוקי שכר'; ע, 'ושרי ביששכר' (שופ' ה, טו)
'שרים חכמים'; ס, 'שמעו עמים' (שמ' טו, יד)
'נחפזו ראשים מאתים'; נ, 'למה ישבתה בין המשפטים' (שופ' ה, טז)
'מביני עיתים חוללו'; מ, 'אז נבחרו' (שמ' טו, טו)
'ללז פץ כן'; ל, 'גלעד בעבר הירדן שכן' (שופ' ה, יז)
'כאשת תמותה'; כ, 'תפול עליהם אימתה' (שמ' טו, טז)
'יום אשר חרף'; י, 'זבולון עם חרף' (שופ' ה, יח)
'טובותם תואמו'; ט, 'תביאמו ותטעימו' (שמ' טו, יז)
'חורב יותחמו'; ח, 'באו מלחים נלחמו' (שופ' ה, יט)
'יי ימלוך אל אלהי עולם'; א-ת, 'יי ימלך' (שמ' טו, יח)
'אפעים שילוש הילך', א-ת, 'יי ימלך' (שמ' טו, יח)

רהיט לדוגמה א

- רודם צעיר לים פֿירד
 ריגמֶתם שְׂרִי עוד רד
 רגז ושאג ומאד חרד
 רוח אני תחיל אירד
 5 ריפֿש שאון יוון כהנרד
 רחש הושיעונן מטבע מורד
 רסיסים בקיעים תהום כהפרד
 רהו מטה ממטה כנפרד
 רוכס כיפים והנה כל מופרד
 10 ראו וסחו שיר כאז ירד
 אז ירד לוחם כאשר תריד
 עד זבח רב בכצרה [..]
 אז ירד שריר

1-6 רודם צעיר וכו': השווה את דברי המדרש: 'ר' מאיר אומר... כשעמדו שבטים על הים זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים מתוך שהיו עומדין וצוהבין קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחלה שנ' שם בנימין צעיר רודם שרי יהודה רגמֶתם שרי זבלון שרי נפתלי צוה אלהיך עוֹד עזה אלהים זו פעלת לנו [תה' סח, כח-כט] אל תקרי רודם אלא רד ים התחילו שרי יהודה מרגמין אותם באבנים שנ' שרי יהודה רגמֶתם [שם, כח]... ור' יהודה אומר... כיון שעמדו שבטים על הים זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים שנ' סבכוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל [ויהודה עד רד עם אל] [הושע יב, א] מתוך שהיו עומדין ונוטלין עצה קפץ נחשון בן עמינדב ונפל לים עליו הכתוב אומר הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש [תה' סט, ב] ואומר טבעתי ביוון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי ים ושכולת מים (!) שטפני [שם, ג] ואומר אל תשטפני שכולת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פיה [שם, טז] (מכילתא מסכתא דויהי ה [עמ' 104-106]). 2 שרי עוד רד: כלומר שרי יהודה, שעליו נאמר 'ויהודה עד רד' (הושע יב, א). 3 רגז וכו': מוסב על נחשון בן עמינדב. 4 רוח: ברוח. צלחה עליו רוח ה' וקפץ אל תוך הים. אני תחיל אירד: כדברי המדרש: 'אני יורד תחלה'. 5 ריפֿש: הלשון על פי יש' נז, כ. שאון יוון: לצירוף הלשונות ראה תה' מ, ג. 6 הושיעני מטבע: על פי תה' סט, ב-ג. 7 רסיסים בקיעים תהום כהפרד: כאשר הים ('תהום') נפרד ונשבר לגזרים. הלשון על פי 'זהבה הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקעים' (עמוס ו, יא). 8-10 רהו וכו': הכוונה כנראה שבני ישראל פחדו ('רהו') כשהים נחלק לשנים-עשר שבילים וכל שבט נפרד מאחרי, אך כשראו זה את זה שמחו ואמרו דברי שיר. השווה: 'ביום שנקו המים בו ביום נקפאו ונעשו לשנים עשר שבילים שהם כנגד שנים עשר שבטים ונעשו חומות מים. ובין שביל ושביל חלונות והיו רואין אלו את אלו' (פדר"א מב). 9 רוכס כיפים: חומות המים התחברו והיו לאבנים. ללשון כיפים השווה: 'נבקע הים ונעשה כמין כיפה' (מכילתא מסכתא דויהי ד [עמ' 100]). 10 כאז ירד: רמז לפסוק המתפייט. 11 כאשר תריד: בר' כז, מ. בהקשר הנוכחי הפייטן פונה להקב"ה. 12 זבח רב בכצרה: על פי יש' לד, ו.

רהיט לדוגמה ב

	יֹם אֲשֶׁר חָרַף
	יְהִיר מִחָרַף
	יֵשֵׁב מִצָּרַף
	יֹם חָשׁוּב לְצוֹרַף
5	יְחוּסִיו בּוֹ לְצָרַף
	יְקוֹד אֵשׁ בְּמִצָּרַף
	יְחֻמִּיו שׁוֹרַף
	יִלְדִּיו עוֹרַף
	יֵימֶן לוֹ/ טוֹרַף
10	יְחִידִים מְטָרַף
	יֹם כְּרוֹת חוֹרַף
	יְקוּשִׁיו גּוֹרַף
	יְדוּעִיו הַחָרַף
	זְבוּלוֹן עִם חָרַף

2 יהיר מחרף: פרעה והמצרים. 3 ישב מצרף: על פי מל' ג, ג. והכוונה כאן כנראה להקב"ה המטהר את עמו. 4 יום חשוב לצורף: ביום הנחשב כמזקק ומטהר את ישראל מטומאת מצרים, כלומר יום יציאת מצרים. 5 יחוסיו: ילדיו, כלומר את ישראל. 6 יקוד אש במצרף: סמל למצרים, כור הברזל בו עונו ישראל. השווה: 'מצרף לכסף וכור לזהב' (משלי יז, ג; כז, כא). יקוד אש: הצירוף על פי יש' י, טז. 7-8 יחומיו וכו': הכוונה לגזרה שגזר פרעה על הזכרים שנולדו לבני ישראל. 7 יחומיו: בניו. 9 יימן לו טורף: הקב"ה זימן לפרעה את המשחית. 10 יחידים מטרף: הכוונה למכת הבכורות, אך הכינוי 'יחידים' אינו ברור בהקשר הנוכחי. 11 יום כרות חורף: ביום שנכרת בו פרעה המחרף. 12 יקושיו גורף: הקב"ה סחף והשמיד בים את חיל פרעה הצדים את ישראל; השווה בשירת דבורה: 'נחל קישון גרפם' (שופ' ה, כא). 13 ידועיו החרף: ושם לחרפה את חכמיו, כלומר את חרטומיו. ידועיו: השווה 'חכמים ונבנים וידעים' (דב' א, יג) וגם 'חכמים וידעים' (שם, טו).